

Türk Dış Politikası Krizlerinde İstihbaratın Rolü: Kıbrıs Krizleri 1964, 1967 Ve 1974 Kıbrıs Krizlerinin Yönetim Süreçlerinde İstihbaratın Rolü

The Role Of Intelligence In Turkish Foreign Policy Crises: The Cyprus Crises The Role Of Intelligence In The Management Processes Of The 1964, 1967 And 1974 Cyprus Crises

Canberk GÜLTEKİN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Böl. İstanbul, Türkiye

ÖZET

Bu makalede Kıbrıs Krizlerinde istihbaratın karar alıcı mekanizmalar üzerinde etkisi incelenmiştir. İstihbarat kavramı ve ülkelerin bu konuda yapmış oldukları çalışmalar, krizler ve müdahale etkenleri üzerine kavramsal çalışma yapılmıştır. Kıbrıs krizlerinin (1963-1964, 1967, 1974 Kıbrıs Krizleri, 1987 Kıta Sahaneliği Krizi ve 1996 Kıbrıs Krizleri) altında yatan temel nedenler ve sonuçlarına yer verilmiştir. Kıbrıs bu krizlerle mücadele ederken Türkiye'nin dış siyaset noktasında attığı adımlar ve kararlar alınırken dikkat edilen öncelikler, kullanılan araç ve teknikler tespit edilmiştir. Belli aralıklarla farklı başlıklarla ortaya çıkan krizler Türkiye'nin kriz yönetim süreçlerine ve kültürüne oldukça önemli etkilemiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar bu makale de yer edinmiştir. Bunun yanında krizler esnasında gerçekleştirilen kriz yönetim metodlarının Türk Dış politikası yönünden nasıl neticeler oluşturduğu da incelenmiştir. Böylece Kıbrıs meselesi özelinde Türk Dış Politikasının kriz şeklini yönetme konusundaki etkinlik ve yeterliliğin değerlendirilmesi yapılmıştır. Kriz süreçlerinde karar alma mekanizmalarının ülkelerin ve devletlerin geleceklere üzerinde etkisi ve rolü oldukça önemlidir. Burada hem o rolün büyüklüğüne hem de uluslararası ve ulusal medya ve kamuoyunun etkisinin, üçüncü aktörlerin rolüne yer verilmiştir. Savaş ve kriz durumlarında istihbarat çalışmaları her durum için kendine özgü yaklaşım ve teknikle yürütülmektedir. Soğuk Savaş döneminde istihbarat çalışmaları uluslararası ilişkilerde birer strateji ve alan haline gelmiştir. Gelişen ve değişen istihbarat çalışmalarının neredeyse tamamı aynı amaca hizmet etmektedir. Ülkelerin stratejik istihbarat kavramına bakış açısı farklı olsa da geleceklere ve rekabet alanlarında yaşanabilecek krizlere karşı tedbirli olabilmeleri için gereklilik arz etmektedir. Bu çalışmada istihbaratın kriz krizlerindeki etkisi ve yönetim süreçlerinde başarı durumuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, İstihbarat, Dış Politika

ABSTRACT

In this article, the effect of intelligence on decision-making mechanisms in the Cyprus Crises is examined. A conceptual study has been made on the concept of intelligence and the studies that countries have done on this issue, crises and intervention factors. The underlying causes and consequences of the Cyprus crises (1963-1964, 1967, 1974 Cyprus Crises, 1987 Continental Shelf Crisis and 1996 Kıbrıs Rocks Crises) are given. While Cyprus is struggling with these crises, the steps taken by Turkey in terms of foreign policy and the priorities taken into consideration while making decisions, the tools and techniques used have been determined. The crises that emerged with different titles at regular intervals had a significant impact on Turkey's crisis management processes and culture. Studies carried out in this context are also included in this article. In addition, the results of the crisis management methods carried out during the crises in terms of Turkish foreign policy were also examined. Thus, the effectiveness and adequacy of the Turkish Foreign Policy in managing the crisis form in the Cyprus issue has been evaluated. The impact and role of decision-making mechanisms on the future of countries and states in crisis processes is very important. Here, both the size of that role and the influence of international and national media and public opinion and the role of third actors are included. In war and crisis situations, intelligence studies are carried out with a unique approach and technique for each situation. During the Cold War, intelligence studies have become a strategy and a field in international relations. Almost all of the developing and changing intelligence studies serve the same purpose. Although the perspectives of the countries on the concept of strategic intelligence are different, it is necessary for them to be cautious against the crises that may occur in their future and competition areas. In this study, the effect of intelligence in crisis crises and the success in management processes are mentioned.

Keywords: Cyprus, Intelligence, Foreign Policy

1. GİRİŞ

Kıbrıs demografik olarak dikkat çeken yerlerdendir. Tarih boyunca birçok kez el değiştirmiştir. Öncelikle Mısır, Hitit, Pers, Büyük İskender, Romalılar, Bizans, Ceneviz, Memluk ve Venedik gibi birçok milletin yönetimine girmiştir. Osmanlı Devleti' ne geçmeden önce Kıbrıs'ın idaresi Katolik Venediklilerin elindedir. Ortodoks Rumlara yaptıkları zulümlerden dolayı yerli halk yönetime tepkili ve hoşnutsuzluk içindedir. 1570-1571 arasında Osmanlı Devleti adayı fethetmiştir. Daha sonraki süreçte Kıbrıs'ın yönetiminde Birleşik Krallık söz sahibi oldu. Rumlar enosis rüyasını gerçekleştirmek için Kıbrıs Türklerini tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu durumla birlikte 1960-1974' e kadar süre ve hala farklı şekillerde etkisini gösteren Kıbrıs krizleri dönemi başlamıştır. 1974' ten sonra ise Türkiye yapmış olduğu Kıbrıs Barış Harekâtı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' ni ilan etti. Kıbrıs hem askeri üs olarak hem de konum olarak oldukça önemlidir. Burada yaşanan tüm krizler ve çatışmalar bu nedene dayanmaktadır.

Ülkeler savaşları ya da çatışmaları genellikle sahada değil anlaşma masalarında kazanırlar ya da kaybederler. Çünkü görünen savaş ve görünmeyen savaş aynı anda yaşanır. Bir ülke bundan birini kazanırken bazen birini kaybedebilir. İstihbarat kavramı bu alanda oldukça önemlidir. Bir çeşit savaş taktiği ve izlemsel bilgi akışıdır. İnce elenip sık

dokunan bir faaliyet sürecidir. İstihbaratın tamamlanması, istihbarat yapılmasının sonucu olarak ortaya çıkan ve siyasi makamlara sunulmaya hazır halde bulunan işlenmiş bilginin elde edilmesidir (Seçmen, 2017).

İstihbarat noktasında ülkeler anayasal düzeni koruma, ulusal güç ve güvenliği sağlama bölünmez bütünlüğü ve bağımsızlığı sağlama, tüm tehditleri fark etme ve bilgi sağlamak için önemli çalışmalar yapmaktadır. Bir ülke için istihbarat düşman veya düşman olabilecek devletler, kurum/kuruluş ve kişiler ile ilgili açık ya da kapalı kaynaklardan bilgi elde ederek, değerlendirme ve çözümlenmeler oluşturarak sonuca ulaşılmasıdır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Kıbrıs krizlerinde yaşananlar ve bu süreçte istihbaratın etkisi incelenmiştir. İstihbarat kavramı ülkelerin varlığını oluşturma ve koruma noktasında oldukça önemlidir. Günümüzde de Kıbrıs krizleri döneminde de istihbarat ve bilgi akışı için oldukça çok mesai harcanmıştır. Bu çalışmada hem istihbarat hem de Kıbrıs krizlerinin doğrusal ilerleyişine yer verilmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ta ortaya çıkan krizler ve bu krizlerin sebepleri işlenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Kıbrıs 'ın tarihsel gelişimine yer verilerek çıkan krizlerin ve temel nedenlerinin tarafların bakış açısı dikkate alınarak incelenmiştir. Kıbrıs' ın tarihine baktığımızda hem demografik hem de askeri olarak oldukça dikkat çeken bir ülkedir. Birçok kriz ve olayla karşıya kalmasının temel sebebi budur. Kıbrıs' ta yaşanan bu krizlerin perde arkası ve istihbarat yönünü ülkenin geleceği ve varlığını koruma noktasında ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı Kıbrıs krizlerinin istihbarat noktasında önemine vurgu yapmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Kıbrıs krizleri ve istihbaratın karar mekanizmaları üzerinde etkisi üzerine alanda yeterli inceleme ve çalışmanın olmaması bu çalışmanın literatür de önemli bir kaynak olmasını sağlamaktadır. Ülkelerin stratejileri ve güvenlik önemleri noktasında da bilgi sunmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve ULUSLARARASI KURAMSAL TEORİLER

2.1. İstihbarat

Akademisyen ve istihbaratçılar tarafından istihbarat kavramına dair farklı tanımlamalar yapılmıştır. Farklı uzmanlığa sahip olan bireyler alanları doğrultusunda bu terimi incelemiş ve uygulama sürecine gitmiştir (Laquer, 1987: 8).

Sherman Kent'e göre istihbarat ifadesi, yüksek seviyelerdeki sivil ve askerlerin milletin refahını sağlamak amacıyla ihtiyacı olan bilgiler bütünü olmuştur. Michael Warner tarafından, istihbaratın yalnızca bilgiden ibaret olmadığı çok daha fazlası olduğu aktarılmıştır. Bu noktada Kent'in istihbarata dair ifadesini yetersiz görmüştür (Warner, 2002: 15). İstihbarat kapsamında gizlilik, temel bir karakteristik özelliği taşımaktadır (Shulsky ve Schmitt, 1993: 122). Gizlilik esasının belirli bir oranda sağlanamaması durumunda, çok değerli istihbarat ve istihbarat bütünlüklerine karşı koymaya yönelik yöntemler riske girebilecektir. Gizlilik esası, istihbarat için gereklilik ve erdemi ifade etmektedir. Bu kapsamda istihbaratın temin edilmesi yönündeki yöntemlerin ve bilgi kaynaklarının, istihbaratın hedef kitlesi tarafınca bilinmemesi gerekmektedir.

Modern demokrasi anlayışında, istihbarat servislerinin kamuoyu destek ve güveni, fonksiyon olarak gerekliliği dolayısıyla yalnızca geçici nitelikteki durum ya da olaylar için mevcut kamuoyunda yer tutan istihbarat sistem ve servisine dair yapılan sorgulamaları, hükümetin uygulama bütünlüklerinin bir parçası olarak görülmektedir. İstihbarat, temel işleyişi itibariyle gizliliğinin yanı sıra bilgiler arası farklılıkları yansıtabilmektedir. Bu noktada istihbarat, bir hükümetin diğer bir hükümette karşı gizli tutmak istediği bilgilerinin olması halinde varlığını ortaya koymaktadır. Bu durumda gizli olan bilgelere erişim noktasında tüm yol ve yöntemlerin saklanması ve korunması söz konusu olmaktadır. İstihbaratın temel yapısında üç fonksiyon yer almaktadır; bunlar toplama, analiz etme ve karşı istihbarattan oluşmaktadır.

Temel fonksiyonlara daha yakından bakacak olursak; Söz konusu istihbaratın süreklilik arz eden bir eylem olması nedeniyle bu alanda yapılan tüm faaliyetler bir çark gibi görülmektedir. Bu noktada istihbarat çarkı dört evreden meydana gelmektedir (İlter, 2002):

- ✓ Bu çarkın ilk evresinde istihbarata dair ihtiyaçların tespiti yapılmaktadır.
- ✓ İkinci evrede tespit edilen ihtiyaçlara yönelik yetkili birimler aracılığıyla bilgi toplanmakta olup değerlendirme sürecine gidilmektedir.
- ✓ Üçüncü evrede toplanan tüm bilgilerin analiz edilmesiyle birlikte istihbarat oluşturulmaktadır.
- ✓ Dördüncü evrede ise istihbarat özelliğini gösteren bilgiler gerekli makamlara iletilmektedir. Aynı zamanda bu evrede yeni istihbarat ihtiyaçlarının tespit edilmesi yani belirlenmesi durumunda bu süreç yenilenmektedir.

İstihbaratın diğere bir gizli esası olan örgütlü operasyonlar ise, modern demokratik ülke yönetimlerinde, zamanla artan uygun istihbarat fonksiyonu niteliklerinde bir takım itiraz durumlarıyla karşılaşmaktadır. İstihbarat kapsamında tasarlanan içeriğin aynı kalmakta olduğu erişim yöntemleri üzerinde ise sürekli değişim ve gelişimlerin olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. “İstihbaratın bilgiye ihtiyacı olanlar için önemi” niteliğinde içerik değerlendirilmesi hususundaki değişmezlik, aslında istihbaratın son zamanlarda karakteristik özellikleri bakımından değişim sürecine gidilmesini gerekli kılmıştır(Mercado, 2016: 7).

Günümüzde toplanıp analizi yapılacak olan bilgi oranlarında bir hayli artış söz konusudur. Özellikle de 20. yüzyılda uluslararası bir platformda iletişim yüzdesinin artış gösterdiği bilinmektedir (Harasim, 1993: 287). Açık kaynaklar aracılığıyla temini yapılan istihbaratın bu durumdan nasıl bir etki gördüğünü bizlere, ABD'nin tüm istihbaratında bu oranın açık kaynaklardan elde edildiğini göstermektedir (Mercado, 2016: 7). İnternet kullanım oranında küresel jeopolitik değişim ve söz konusu yükselişler, mevcut kaynakların sayı ve nitelikleri üzerinde önemli atışlara sebep olmuştur. Burada ki kritik nokta, başarılı ve yeterli nitelikteki açık bir kaynak istihbaratına nereden ulaşılabileceğinin bilinmesi olmaktadır.

İstihbarat kapsamında analiz yapıcılar her geçen gün artmakta olup karar vericilerin karar süreçlerine dair etkileri de aynı oranda değer görmektedir. Bu çerçevede, Sherman Kent'in önerisi olarak aşağıda ifade edilen taktikler, istihbarat analizcileri tarafından en önemli kılavuz niteliğinde kabul görmüştür(Laquer, 1987: 8):

- ✓ Siyaset gruplarının endişe ve gereksinimlerine odaklanmak,
- ✓ Siyasi gündeme dair kişi temelli hizmet süreçlerinden kaçınmak,
- ✓ Entelektüel kesinlik sağlamak,
- ✓ Analitik önyargı eylemlerinden kaçınmak amacıyla bilinçli bir çaba göstermek,
- ✓ Çeşitli düşünce yapılarına yönelik dikkat geliştirmeye istekli olmak,
- ✓ İstihbarat analizcileri haricindeki uzman grupların sistematik kullanımı,
- ✓ Kanaat ile ilgili ortak sorumluluk gelişimi,
- ✓ Siyasete destek veren kanaat ve bilgilerin, en etkili şekliyle iletilmesi yöntemi,
- ✓ Hatalı durumların samimiyetle kabul edilmesi,

Buradan hareketle istihbaratın geriye döndürülemez, dinamik, yenilik ve yaratıcılığı gerekli kılan bir yöntem veya yöntemlere dair ihtiyaçlarına ulaşılmaktadır. Haberlerin toplanması, analiz edilmesi ve istihbaratın karar verici kesim tarafından kullanılması şeklinde bilinen bu süreç, aşamaları üzerinde geriye dönülemez ve bütünüyle ele alınarak değerlendirilmesi gereken özelliklere sahiptir. Eski sistem yapılarında istihbarat çarkı üzerindeki yeniden başa alınan dönüşler, eksik ve aceleyle yapılan analizleri etkileyerek tehlike arz eden bir mekanizma haline gelebilmektedir. Bu durumun en bariz örnekleri Soğuk Savaş sonrası değişen tehdit ortamlarına karşı uyum yakalayamayan istihbarat örgütlerinden kaynaklanan eksik ve başarısız operasyonlardır (Klan, 2003).

2.2. Kriz

Kriz durumlarının sınırları bulunmamaktadır. Herhangi bir zaman diliminde, mekan ya da örgütte açığa çıkabilmektedir. Kriz durumlarının beklenmeyen bir anda açığa çıkmaları ve mevcut etkileri sebebiyle herhangi bir örgüt bünyesinde yaşanmaması olasılığı söz konusu olmamaktadır (Klann, 2003: 3). Mevcut kriz durumları insan eliyle oluşturulan ve doğal sebeplerden oluşanlar şeklinde ayrıştırılabilmektedir (Korkmazıyürek ve Basım, 2009: 12).

Parsons ise üç farklı krizin olduğunu açıklamıştır (Parsons, 1996:25):

- ✓ Ani gelişim gösteren krizler: Açığa çıkma sürecinde çok az uyarı veren ya da hiçbir uyarı vermeyen bir kriz özelliğini göstermektedir.
- ✓ Zaman içerisinde meydana gelen krizler: Bu tür kriz durumları yavaş yavaş ortaya çıkmasıyla birlikte öncesinden herhangi bir kestirim yapılamamaktadır.
- ✓ Uzun süreli devam eden krizler: Uzun süren krizler ise hafta, ay ve yıllarca sürebilmektedir.

Chong (2004: 43-45) ise söz konusu krizin altı aşamadan meydana geldiğini aktarmıştır.

- ✓ Krizle başa çıkma aşaması,
- ✓ Yeniden düşünme aşaması,
- ✓ Başlatma aşaması,
- ✓ Hissetme aşaması,

- ✓ Krize müdahale etme aşaması,
- ✓ Kum torbasıyla siper yapma aşamasıdır.

Örgütsel krizin temel özellikleri: kriz durumlarına yönelik önceden bir tespitin yapılamaması, örgüt kapsamında yapılan tahmin ve önlem faaliyetlerinin yetersizlik göstermesi, örgütün varlık ve amacını tehdit etmesi, mevcut durumdan çıkılmasına yönelik gerekli aşamalara karar verilmesi noktasında yeterli zaman ve bilgi donanımlarının olmaması, ani bir müdahale hali ve karar vericilerde gerilim oluşturmalarıdır (Can 1997: 312). Bu durumun sonrasında yönetim basamağından bakıldığında, kriz yapısının temel özelliklerinin süreç içerisinde ağır bir biçimde yansımalarının olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle de kriz bölgesi ve krize müdahale noktasında iletişim problemleri ile birlikte bilgilerin sarpa sarması da yönetim birimlerinin gerilim yaşamasına sebep olmaktadır. Bu noktada yaşanan süreçlerinde her örgütün kriz durumlarıyla karşılaşabileceği söylenebilmektedir. Bu duruma bağlı olarak yönetici kesimlerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir.

Yönetim, farklı sektörel yapılarda farklı riskleri olan bir birim olmaktadır. Yönetim aşamasında krizle mücadele etme becerisi bir hayli önemli olmaktadır. Bu noktadan hareketle her durumun yolunda olduğu bir işleyişte yönetim belirginliğinden bahsedilememektedir. Krize dair mücadele noktasında kriz durumlarına hazırlıklı olunması ve açığa çıkması halinde yönetilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kriz yönetim süreçleri, yönetime dair önemli bir boyut kazandırmaktadır. Kriz yönetimini gerçekleştiremeyen örgüt yapılarının varlıklarını devam ettirmesi pek de mümkün olmamaktadır. Devlet bünyesinde ki örgütler üzerinde de sıkça kriz durumları yaşanabilmektedir. Bu açıdan konuya hakim olduğunda ülkemizin bir kriz cenneti olduğu anlaşılmaktadır. Ancak devlet yönetim birimlerinin kriz yönetimi açısından ihtiyaç duyulan eylemleri uygulamaktan kaçındıkları söylenebilmektedir. Bu durum, büyük oranda yönetici kesimin “*ukriz yönetimi*” bakımından eksikliklerine bağlı olmaktadır.

2.3. Uluslararası İlişkilerde Kuramsal Teoriler

2.3.1. Realizm

Yeni (neo) siyasal, klasik yapısal ve neolitik olarak farklı yaklaşımları için de barındırmak ile beraber, genel olarak ele alındığında tüm realistlerin devletlerin uluslararası sistem ve politikasını incelediği bilinmektedir (Macleod ve O'meara, 2007: 39). Temel anlamda gözlemlendiğinde, realistler insan doğası kötü demişlerdir. İnsanların asıl amacı güce ulaşma, güce sahip olmaktır. Bu durumlarda değişim söz konusu bile olmadığı için insanlar gücü elde edebilmek amacıyla hep mücadele içerisindedirler. Bu bağlamda uluslar arası ilişkiler eşittir güç olarak adlandırılabilir. Anarşik anlayışta devletler kendi güvenliğini sağlamak ve çıkarını korumak durumundadır. Ulusal güvenliğin korunması Ekonomik çıkardan daha çok önem teşkil eder. Rasyonel aktör özelliğine sahip olan devletin temel hedefi uluslararası sistemde varlığını devam ettirebilmektir. Bu durum da devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder ve dış politikası ahlaki içinde davranış sergilemezler (Kegley, 1995:4).

Kendi çıkarlarını korumak ve varlığını sürdürebilmek isteyen devlet ise sadece kendi gücüne güvenir. Uluslararası sistemde devletin kendi kaynak ve güçlerine güvenmesini ele alan ilke, kendine yardım (ya da kendi kendine yardım: self help) ilkedir (Waltz, 2008: 111).

Tüm devletler tarafından kabul gören merkezi bir baskınlık kurulmadığı ve anarşinin egemenlik kurduğu uluslararası ilişkilerde tüm devletler kendi gücünü çoğaltmaya amaç edinmiştir. Rasyonel bir aktör olarak devam eden ve kendi varlığını sürdürebilmek için uğraşan devletler içinde güç anlamında hiyerarşi hâkimdir. Tüm devletler kendi varlığını devam ettirmek ve güvenliğini koruyabilmek amacıyla belirli tekbirler almak isterler. Bu tedbirler farklı devletlerin kendilerine olan güvenin sarsılmasına ve benzer tedbirler alınmasına zemin hazırlar. Bu sebeple ile uluslararası ilişkide " *güvenlik ikilemi*" olarak nitelendirilir. Güvenlik ikileminde yer alan devletler içinde çalışmaya engel teşkil eden güç dengesi korunumu endişesindedir (Waltz, 2008: 117). Güç dengesi politikası devletlerinin varlığını devam ettirebilmek, güvenliğini korumak ve uluslararası sistemde belirli bir istikrar sürdürmek amacıyla kullandığı bir yöntemdir (Waltz, 1979: 111).

2.3.2. Neorealizm

1970' li klasik realizm ekonomik güçleri ihmal etmesi sonucu tepki amaçlı oluşmuştur. Kenneth Waltz uluslararası ilişkide disipline ekonomi ve antropoloji alanlarında içine alarak genişlemiştir. Waltz'ın neorealizmi klasik realizmin bir eleştirisi niteliğindedir. Waltz'ın temel olan eleştirisi klasik realizmin bir den fazla boşluğu ve eksikliğini olduğu bir teori olmasıdır. Teorinin entelektüel durumlarda cevap sunabilmesi gerektiği lakin realizmin bu özelliğini yitirdiği ve oluşan gelişmelerin salt realist teoriye göre açıklama yapılamayacağıdır. Waltz'ın teorisi uluslararası politik sistemin ayrı ve birleşik birimlerinden oluşma gösteren bir yapıdır. Neorealizm uluslararası politikasının özdevinimselliğini yönetir. Bu görüş doğrultusunda uluslararası sitem içinde yer alan yapılar ayrı ayrı tanımlayarak anlaşılır. Waltz' a göre ise insanın doğasında kötülük değil, uluslararası sistemde anarşik durumun devletlerini güç artırmakta zorluk çektiriyor. Realistler sistemin hepsinden uluslararası sistemi açıklamaya uğraşırken, Waltz sisteminde devletleri ele alarak uluslararası sitemi açıklamakta Waltz'a göre uluslararası sitem üç temel karakteristik özellikleri ile tanımlanır (Waltz, 2008: 119).

2.3.3. Neoklasik Realizm

Devlet yapısını, uluslararası sistemde etkileri ile devletlerin dış politikası içinde bir dönüşüm mekanizması olarak değerlendirilir. Stephen M. Walt' un ifadesiyle ulusal siyaseti, güç dağılımı ile dış politika davranışı arasında bir ara değişken olarak yerleştirir. Neoklasik Realizm'in ele aldığı devlet seviyesindeki başlıca etkenler ya da ara değişkenler arasında, devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin dinamikleri yer alır. Ayrıca toplumsal aktörlerin ve menfaat gruplarının dış politika üzerindeki etkisi, devletin siyasi ve askeri kurumlarının kurumsal kapasiteleri, ülkenin elitleri arasındaki mutabakat ve uyum ve son olarak devlet adamlarının ulusal ve uluslararası siyasete dair fırsat - tehdit değerlendirmeleri sayılabilir. Burada devletlerin anarşik uluslararası sistemdeki belirli davranış kalıplarını, devlet ve devlet adamı seviyesindeki etkenler ile açıklayan Neoklasik Realizm'in sistemik bir uluslararası ilişkiler teorisi değil genel bir dış politika teorisi olduğu vurgulanmıştır. Neoklasik Realizm, yapısal realizm'in temel varsayımlarını kabul eder. Neoklasik Realizm' de (uluslararası) sistemi anarşik görür, görece gücünün önemini söyler ve rakip güçler karşısında gücün önemine vurgu yapar (Pirinççi, 2013).

3. TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS KRİZLERİ ve İSTİHBARATIN ROLÜ

3.1. Kıbrıs Krizleri

3.1.1. 1963-1964 Kıbrıs Krizi

Türkiye-İngiltere- Yunanistan arasında problemler yaşanmaya başlamıştır. Taraf oldukları Doğu – Batı blokları ve tarafsız olanlarında dahil olduğu komplike bir sorun haline gelmiştir. Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasında yapılan anlaşma hakları bu üç ülke tarafından problem oluşturmuştur (Aksu, 2008: 82).

Kriz Sebebi Olan Gelişmeler

Kıbrıs krizi öncesinde Makarios, (Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı)Kıbrıs Anayasa' sında bazı değişiklikler yapmak istediğini belirtmiştir. Türk tarafı (16 Aralık 1963) ise bu tekliflerin kabul edilemeyeceğini net bir şekilde belirtmiştir. Markarios tek taraflı olarak değişiklik yapmaya çalışmış ancak Türkiye bunu Anayasal eşitlik düzenini bozucu bir tutum olarak değerlendirmiştir (Oran, 2018: 720-722).

Kıbrıs krizinin asıl nedeni EKOKA'nın Türk toplumunu hedef alan şiddet faaliyetleridir. Kıbrıs Türk toplumunu yok etmeye yönelik örgütsel ve planlı bir olaydır. Akritas planının uygulanmasında en büyük engel Kıbrıs' ta yaşayan Türkler olarak görülmüştür. Bundan dolayı enosis felsefesini gerçekleştirmek için bu krizi çıkarmışlardır. Anayasa değişikliği zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 1963 ' te başlayan bu kriz 1964 ' te de devam etmiştir. Türkiye Kıbrıs Türklerin korumaya ve yanında olduğumuzu göstermeye çalışmıştır. Kıbrıs Türklerine yapılan bu saldırı Türkiye içinde siyasi düzeyde tehdit olarak nitelendirilmiştir (Gür, 2020).

Kriz sonrası 10 Ağustos 1964 'te sözel ve uygulamalı anlaşmaya varılmıştır. Fakat yazılı bir belge iki tarafa da onaylatılamamıştır. Kıbrıs sorunu üç garantör ülkenin düzeni bozularak çözülmüş gibi görünse de daha yeni ve daha derin sorunlara neden olacaktır. Yani bu kriz başka krizlerinin temel sebebi olacaktır. Türkiye tarafından kriz kabul edilebilir bir çözüme ulaşmamıştır (Armaoğlu, 2018: 591).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

Kriz öncesi ve sonrası dönemde de etkin olan Türkiye bu krizi siyasi bir tehdit olarak görmüş ve temkinli yaklaşmıştır. Türkiye Kıbrıs'ta yaşanan durumun önemini ABD, İngiltere ve Yunanistan'a bildirmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal GÜRSEL ise bizzat ABD, Fransa, Yunanistan ve Federal Almanya liderlerine krizi sonlandırmak için çağrıda bulunmuştur. Askeri Bürokrat Cevdet SUNAY ise MGK alanda çalışmaları sürmüştür.(Bilge, 1964: 7).

Türkiye Kıbrıs' a yönelik faaliyetlerinde Türk halkını korumayı esas almıştır. 5 Haziran 1964' te ABD Başkanı (Johnson) tarafından aldığı bir mektupla askeri müdahale konusunda engellenmiştir. Yeni müzakere süreçleri başlamıştır. 9 Temmuz' da Dean Acheson (Cenevre) ' da taraflar arası uzlaşma girişimleri başlamıştır.

3.1.2. 1967 Kıbrıs Krizi

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasa' sını iki toplumunda siyasal eşitliğini esas almaktadır. Fakat toplumlar arasındaki bu işleyişi tek taraflı değiştirilmeye çalışılması konusunda Türkiye- Kuzey Kıbrıs ve Yunanistan arasında çatışmalar kriz olarak ortaya çıkmıştır.

Kriz Sebebi Olan Gelişmeler

15 Kasım 1967' de Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde yaşayan Türklere yönelik şiddete ve giderek işgale dönüşen tutum bu krizin temel tetikleyici olmuştur.

Türkiye Ada üzerinde uyarı uçurları yapmıştır. Diploması yönünden Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyet' ine uyar ve uzlaşma çağrılarını yapmıştır. 30 Kasım 1967 ' de Türkiye'nin talepleri kabul edilmiş ve 1 Aralık 1967' de ise Kriz sonlanmıştır (Gür, 2020).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

1967 krizinde üç ana faktör bulunmaktadır. Bunlar Türkiye – Yunanistan ve ABD ‘ dir. Kuzey Kıbrıs Türklerine yönelik yapılan bu saldırı ve işgal sürecinde ABD krizi sonlandırmaya yönelik faaliyetlerde bulunur. Türkiye için karar mercii Süleyman DEMİREL’dir. Fayda sağlamaya yönelik bir tutum sergilemiştir.

3.1.3. 1974 Kıbrıs Krizi

1967 Kıbrıs krizi sonrası ülkeler arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Bu durum Kuzey Kıbrıs’ı oldukça yakından etkilemiştir. 1974 krizi ani ve beklenilmeyen bir kriz olarak baş göstermiştir. Kıbrıs’ ta EOKA üyeleri ve enosis taraftarları darbe girişiminde bulunmuştur. Yunanistan bu süreçte karşı tarafı destekleyici konumdadır. Kriz bölgesel bir krizdir (Aksu, 2008: 115).

Krizde Sebep Olan Gelişmeler

Kıbrıs yönetiminde olan Makarios birçok kriz sürecinde yönetici konumda olmuştur. Buradaki deneyimlerine dayanarak enosis düşüncesinin gerçekleştirilemeyecek kadar zor olduğunu savunmaya başlamıştır. Enosis tarafları bu sefer Türkiye dışında içlerinden birinin de engel olduğunu görmüşler ve Makarios yerine Grivas bu sürecin yönetimine getirilmiştir.

Türkiye askeri müdahale sürecine girmiştir. Türkiye taleplerini askeri güç ile tek taraflı olarak elde edebilmiştir. Cenevre Konferansları sonrasında Türkiye Ada’ nın 3/1 ‘inde kontrol sağlamıştır.

Makarios, Grivas’ın ölümünden sonra EOKA-B’yi yasadışı faaliyet gösteren bir örgüt olarak açıklamıştır. Şiddet faaliyetlerinin de sonlandırılması gerektiğini savunmuştur. Kriz sonlanmış ve ateşkes ilan edilmiştir (Necatigil, 1989: 40).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

1974 krizinde Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs olarak Makarios ve Grivas etkin rol üstlenmişlerdir. Krizi bastırma ve sonlandırma noktasında ABD ve BM faaliyetleri görülmektedir (Bölükbaşı, 2001: 172).

3.1.4. 1987 Kıta Sahanlığı Krizi

Ege Denizi’ ne yönelik yapılan tüm çalışmalar Yunanistan ve Türkiye arasında gerilime ve krize neden olmuştur. Kıta sahanlığı krizi birçok dönem etkisini göstermiştir. 1976 yılında gerçekleşen kıta sahanlığı krizi sonrasında yaşanan gelişmeler 1987 krizine neden olmuştur. Bu krizi çözmek için iki devlet arasında Bern Anlaşması ile kıta sahanlığı sınırlandırılmasına yönelik görüşmeler tamamlanmaya kadar taraflar arasında olumsuz ve şiddet içerikli faaliyetlerden kaçınmaya karar verilmiştir. Bu uzun bekleyiş süreci 1987 ‘ de patlak vermiş ve iki devlet arasında askeri müdahale noktasına kriz yaşanmıştır. Yunanistan anlaşmayı reddetmiş ve Ege Denizi’nde petrol arama ve sondaj çalışmaları yapacağını duyurmuştur (Şihmantepe, 2013).

Krizde Sebep Olan Gelişmeler:

- ✓ 1987 krizine sebep olan gelişmeler şunlardır;
- ✓ 1976 krizi sonrası gelişmeler,
- ✓ 1975 Roma görüşmeleri,
- ✓ 1976 ‘da MTA Sismik1’in Ege ‘ de askeri koruma eşliğinde açılması ve buna bağlı gerginlik artış,
- ✓ Yunanistan’ nın tek taraflı faaliyetleri UAD’ a başvuru ve kararın kıta sahanlığı noktasında yetersiz kalması,
- ✓ Yunanistan’ ın tek taraflı olarak Bern Deklerasyonu’nu sona erdirdiğini açıklamasıdır (Avar ve Lin, 2019: 57-70).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

1976 krizinde faaliyet gösteren Bern Deklarasyonu sürecinin uzaması taraflar dışında diğer etkin rol oynayan ülkelerinde karar aşamasında faaliyetleri süreci çıkmaza sokmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu kriz birçok ülkeyi etkilemektedir. Yaklaşık bir aylık u kriz ve gerilim sürecini Yunanistan’ da II. Papandreu yönetimi karşılarken Türkiye’ de ise I. Özal hükümeti karşılamaktadır (Şihmantepe, 2015; Oran, 2001: 113).

3.1.5. 1996 Kardak Kayalıkları Krizi

1996’ da Ege Denizi açıklarında bulunan Kardak Kayalıklarına Figen Akat adlı Türk kargo gemisi oturmuştur. Bu durum Türkiye- Yunanistan arasında yeni bir krize neden olmuştur. Ege Denizi’ne ilişkin ortaya çıkan bu yeni kriz geminin kurtarılmasında hangi ülkenin müdahale edeceği noktasında gerilime neden olmuştur. İki ülkenin ortak çalışmaları sonucunda gemi Güllük limanına çekilmiştir. Bu süreçte yaşanan görüş ayrılıkları diplomatik düzeyde ilişkilere neden olmuştur (Serdar, 2020: 131-132).

Krizde Sebep Olan Gelişmeler:

- ✓ Muğla yakınlarındaki Kardak Kayalıklarında karaya Türk gemisinin oturması
- ✓ Yunan hücumbotlarının olaya müdahalesi,
- ✓ Durumun Yunanistan karasularında gerçekleştiği konusunda ısrar,
- ✓ Figen Akat kaptanının Türk sularında olduğu ve Türk DenizKomutanlığınca kurtarılma isteği
- ✓ Kriz sürecinde Kardak Kayalıklarına bayrak dikme mücadelesidir (Web-1).

Krizde Karar Alıcı Faktörü

İki ülke arasında yaşanan bu Kardak krizinin temel sebebi önceki krizlerin sebep ve sonuçlarıdır. Yunanistan ve Türkiye karasuları noktasında karar alma süreçlerinde yer alırlar. Bu kurtarma operasyonu iki ülke tarafından da fiili kara istilası olarak değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak dönemin Dışişleri Bakanı Deniz BAYKAL ve Başbakanı Tansu ÇİLLER “Türkiye’nin, başka devletlerin kendi topraklarında bu şekilde tasarrufta bulunmasına müsaade edilmesinin söz konusu olmadığı” belirtmiştir (Şihmantepe, 2013: 138-139).

3.2. Kıbrıs Krizlerinde İstihbaratın Rolü

Askeri güç kullanımı Türk dış politikasında, devletin güvenliği ulusal menfaatleri, bütünlüğü, karşı bir davranış ortaya konulduğunda ya da statükonun ihlali gerçekleştiğinde ortaya çıkmıştır. Kıbrıs krizleri sonuçlansa da hep yeni bir krize ya da soruna neden olmuştur.

Kıbrıs krizlerinde ve daha birçok olayda ülkeler birbirini takip etmek ve haber almak için istihbarat servisleri ve birlikleri oluşturmuştur. Ülkeler içerden haber çıkmaması adına asker kamp ve alanlarını gözden uzak ve karışık bir düzende oluşturmuştur.

Kıbrıs I. Birinci Dünya Savaşı’nda fiili olarak yer almaması ve Akdeniz çevresinde yer alan konumuyla espionaj, istihbarat ve istihbarata karşı çalışmalarında önemli rol almaktadır. Mağusa alanında açılan esir kampı karşılığında Ermeni Doğu Lejyonu Kampı savaşın tam orta noktasındayer almaktadır (Seçmen, 2017).

II. Dünya Savaşında İngiltere Kıbrıs’ ın hem jeopolitik hem de askeri bakımdan faydalanmak istemiştir. Kıbrıs’ ta görev alan 420 Türk’ ün varlığı oldukça önemlidir. Çünkü görevlerini ifa ederken gösterdikleri şevk ve sadakat istihbarat noktasında büyük önem taşımaktadır. 5000’ e yakın Kıbrıslı Türk katırcı konumunda askere kaydolmuştur. Birçok haberleşme, devriye hizmetleri yerine getirme noktasında faaliyetler göstermektedir. Fakat bu süreç hem Türkler hem de İngilizler için farklı şekilde seyretmektedir (Toluner, 1987: 246).

Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu ise Mısır’a bağlı olarak ortaya çıkan bilgi sızmaları, istihbarat zafiyeti ve istihbarat kaçağının Kıbrıs üzerinden Osmanlı Devleti’ne ve Almanya’ya gittiği düşünülmüştür (Varnava, 2012: 353-379).

1916 yılında istihbarat sızıntısı düşüncesiyle İngilizler Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Bürosu aracılığıyla rapor hazırlamışlardır. Bu rapora göre kamp alanı ve adada 32 karşı taraf savunucusuna ve düşmana rastlanmıştır. Clauson, bu raporu detaylandırmış karşı tarafa yönelik ilgi ve sempatilerini de eklemiştir (Varnava, 2012: 362).

İngiltere, istihbarat faaliyetlerini Kıbrıs’ta yürütürken her şeyden ve herkesten şüphelenirler. Tüm insanları suçlu ve şüpheli olarak görürler. Kıbrıs ile ilgili Osmanlı Devleti’nin ve Almanların haber alamaması için Mağusa/Karpaz hattında birçok önlem almıştır. Sahil alanlarında bulunan gemilere yakıt ve erzak aktarımının önüne geçmek için baskı ve tedbir uygulamaları yapılmıştır. Diğer bir istihbarat akışını engelleme çalışması ise Almanları U olarak isimlendirdiği yakıt taşıma ve ulaştırma faaliyetlerinin önüne geçmektir. Mısır üzerinden gönderilen 13.500’ e yakın bidon ve kasa yakıt akışı tespit edilmiştir (Sweetand Bitter Island, 2010: 132-133).

Kıbrıs üzerinden yaşanan sorun birçok ülkeyi etkilediği gibi istihbarat alanlarını da etkilemektedir. Kıbrıs’ ta fark edilen bu yakıt akışı gümrük yetkililerince önceden var olduğu konusunda ısrarla onaylansa da taraflar kabul etmemekte ve güvenlik açığı olduğunu söylemektedirler. Çevrede olan tüm hareketlilikler istihbarat ile ilgili bir durum olduğu için gelen giden yerli ve yabancı herkes dikkatle takip edilmektedir. Taraflar Kıbrıs’ ta bulunan yakıt depolarını bir araya toplayarak Mağusa, Girne ve Larnaka’da kıyıya yakın alanlarda muhafaza eder. Bunun amacı kaçakçılık faaliyetlerinin önüne geçmektir (Varnava, 2012: 362).

Türkiye ve Kıbrıs birçok savaş ve kriz atlatmıştır. İstihbarat konusunda oldukça farklı boyutta yer almaktadırlar. Örneğin Çanakkale Savaşı’nda esirler arasında ülkelerin son durumu yakından takip edilir. Bilgi akışları sağlanırdı. Taşucu bölgesinden adaya gönderilen 3 istihbarat çalışmanı bulunmuştur (Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 1951: 185).

Bu üç Türk esir ile ilgili 1917’ de şifreli yazıyla Başkomutanlık Vekalet’ ine şu mesaj yollanmıştır. ““...Üç ay evvel gönderilen üç kişiden ibaret bulunan kayıklarımızın yakalanarak bugün adada esirler arasında buldukları ve

elde edilen malumatın uçaklar vasıtasıyla icra kılınan ve evvelce makamı devletlerine bildirilmiş olan keşif faaliyetlerinin doğruluğu kesindir...” (Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 1951: 185).

İngilizler tarafından yayınlanan bir diğer raporda ise Mağusa bölgesinde 4 Kıbrıslı Türk olduğu belirtilmiştir. Fakat davranışları ve tutumları istihbarat servisine yönelik olmadığı için İngiliz istihbaratçısı Kıbrıslı Türkleri “Gelecekteki hal ve hareketleri konusunda daha ihtiyatlı davranmaları konusunda yemin ettirilerek” serbest bırakmışlardır(Morgan, 2010: 134).

Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde Türkiye Cenevre ‘ de yapılan görüşmelerin sonuçsuz ve yetersiz kalacağı kanaatine vararak askeri yetkisini kullanarak “Ayşe Tatile Çıksın” parolasıyla çalışmalara başladı. Ülkeler için kazançlar kadar neyin kaybedildiği de önemlidir. Çünkü bazen küçük bir toprak parçası çok daha büyük bir alanın kaybından daha önemli olabilir. Bu alanı önemli ve değerli yapan milliyetçilik ve vatan sevgisidir. İstihbarat servisleri benimsedikleri felsefeler ve inançlara sıkı sıkı bağlıdır.

4. SONUÇ

Kıbrıs krizlerinde istihbaratın karar alma mekanizmaları ile ilgili yapılan bu çalışmada Kıbrıs sorun ve krizlerine yer verilmiştir. Bunlar sırasıyla 1963-1964 Kıbrıs Krizi, 1974 Kıbrıs Krizi, 1987 Kıta Sahaneliği Krizi, 1996 Kardak Kayalıkları Krizi’ dir. Türkiye’ yi dış politika yönünden oldukça etkilemiştir. Türkiye sadece askeri gücüyle bu krizlere müdahale edemeyeceğinin farkına varmış ve siyasi ve politik faaliyetlerde bulunmuştur. . Kıbrıs krizlerine yönelik EOKA’ ya karşı Türkiye Türk Mukavemet Teşkilatı’ nı kurmuştur. Böylece sadece askeri alanda değil aynı zamanda kaynak ve strateji noktasında da enosis rüyasını gerçek olamayacağını göstermiştir (Seçmen, 2017).

Türkiye, krizler karşısında önemli bir kapasite ve gücünün olduğunu gözler önüne sermiştir. Sonrasında krizlerde askeri yönden izafi daha iyi olanaklarla dikkatleri üzerine çekmiştir. Kriz yönetimi olayı ve durumu tetikleyici etkilerin farkına vararak altında yatan nedenleri bulunması ve sonuca bağlanması ile sağlanabilir. Kıbrıs’ ta yaşanan krizlerin temel sebebi demografik ve askeri olarak önemli bir alanda olmasıdır. Çözüme ulaşan her kriz bir sonraki krizin temel sebebini oluşturmaktadır. Bundan dolayı Türkiye - Birleşik Krallık ve Yunanistan süreçleri yargı mercilerine taşımakla birlikte politik ve siyasi nabzın kontrolü için istihbarat ve haber akışı kaynakları oluşturmuştur. Ülkelerin istihbarat çalışmaları ne kadar hızlı ve başarılı olursa anlaşmaya ya da ateşkese giderken o kadar emin ve kararlı olmaktadır. İstihbarat devletlerin varlığını koruma ve geliştirme noktasında hayat kurtarıcıdır.

Dünya tarihinde her şey değiştiği ve geliştiği gibi istihbarat konusunda da yenilikler söz konusudur. Önceden haber akışını ve istihbaratı engellemek için demir yolları ve çalışma alanları üzerinde faaliyet gösterilirken günümüzde bu süreç siber hale gelmiştir. Ülkeler sadece fiziki olarak değil sanal ve bilim olarak da kendini korumalı ve istihbaratını bu yönde geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

1. Aksu, F. (2008). *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*. İstanbul: Bağlam.
2. Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
3. Avar, Y. & Lin, Y. C. (2019). Aegean Disputes Between Turkey And Greece: Turkish And Greek Claims And Motivations In The Framework Of Legal And Political Perspectives. *International Journal Of Politics And Security*, 1(1): 57-70.
4. Bilge, S. (1964). *Cyprus: Past, Present, Future*. Ankara: Ajans-Türk.
5. Bölükbaşı, D. (2011). *Dışişleri İskelesi*. İstanbul : Doğan Kitap.
6. Can, H.(1992). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Adım Yayıncılık.
7. Chong, J.K.S.(2004). Six steps to beter crisis management. *Journal of Business Strategy*. 25(2), 43-46
8. Gür, H. (2020). *Türk-Yunan ilişkilerinde bir dış politika aracı olarak zorlayıcı diplomasi* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).
9. Harasim, L. (1993). *Global Networks: Computers & International Communications*, MIT Press, Londra
10. Hava Kuvvetleri Komutanlığı,(1951), *Türk Havacılık Tarihi, II. Cilt, II. Kitap*, Eskişehir, S. 185.
11. İltter, E. (2002). *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi-Millî Emniyet Hizmetleri Riyaseti (1927-1965)*, Ankara, MİT Basımevi, 2002. <http://www.mit.gov.tr/tarih_index.html>
12. Kegley, C. (1995). *Uluslar arası İlişkiler Teorisinde Tartışmalar: Realizm ve Neoliberal Meydan Okuma*. Wadsworth yay.

13. Klan, G.(2003). Crisis Leadership: How Military Lessons and Corporate Experiences Can Help Leaders Find Opportunity in Times of Greensboro.USA: *Center for Creative Leadership*.
14. Korkmazıyürek, H. ve Basım, N.(2009). İş Modeli ve Kriz Yönetimi. Ankara: Siyasal Basın Yayın Dağıtım.
15. Laquer, W. (1987).World of Secrets; the Uses and Limits of Intelligence, Weibefeld and Nicholson Twentieth Century Book, London
16. Macleod, A. ve O'MEARA, D. (2007). Uluslararası ilişkiler teorisi. *Tartışmalar ve direnişler. Québec: Athena Sürümleri* .
17. Mercado, S.C. (2016). Sailing the Sea of OSINT in the Information Age; A Venerable Source in a New Era,<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol48no3/article05.html> (erişim tarihi 17 Temmuz 2016).
18. Morgan, (2010).Tabitha, SweetAnd Bitter Island: *A History Of The British İn Cyprus, I. B. Tauris Publications*, New York,
19. Necatigil, Z. M. (1989). TheCyprusQuestionAndTheTurkishPosition İn International Law. Oxford: *Oxford UniversityPress*.
20. Oran, B. (2018). *Türk Dış Politikası - Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
21. Parsons, W.(1996). Crisis management. *Career Development International*.1(5), 26-28.
22. Piriñçi, F. (2013): Uluslararası İlişkiler Kuramları-2, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
23. Seçmen, A. (2017). *1955-1974 sürecinde Kıbrısta istihbarat faaliyetleri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
24. Serdar, B. (2020). *Denize Bakma, Denizden Bak; Kardak*. İstanbul: Kırmızı Kedi.
25. Shulsky, A. N. ve Schmitt, G. J. (1993). *Silent Warfare*, Washington DC. Brassey's.
26. SweetAnd Bitter Island: (2010), *A History Of The British İn Cyprus, I. B. Tauris Publications*, New York, S. 132-133.
27. Şihmantepe, A. (2013). Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(17): 127-155.
28. Şihmantepe, A. 2015). *1987 Ege Denizi Kıta Sahanlığı Krizi*, [Http://Tdpkrizleri.Org/Index.Php/1987-Aegean-Continental-Shelf-Crisis](http://Tdpkrizleri.Org/Index.Php/1987-Aegean-Continental-Shelf-Crisis) [22 Şubat 2020].
29. Toluner S, (1987). *Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Uluslararası Hukuk, İstanbul*, 1977, S. 55; Ayrıca Bkz. Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşa, 1994, S. 246; Rustem K. AndBrother, *North CyprusAlmanack*, Londra, S. 12.
30. Varnava A, (2012). "*British MilitaryIntelligence İn CyprusDuringThe Great War*", *War İn History*, 19 (3), Temmuz C 19, S 3, S.353-378.
31. Waltz, K. N. (2008). *Realism and international politics*. Routledge
32. Waltz, K.N. (1979).*Theory of International Politics*, Mc Grew Hill.
33. Warner, M. (2002).*Wanted a Definition of Intelligence, Studies in Intelligence*, Vol.46 No.3
34. Web- 1<https://tdpkrizleri.org/index.php/1996-kardak-crisis>